

بوستان قرآء و مجوّدین

تالیف

ابوطیب محمد ابراهیم دهمردہ

(استاد تجوید و قرائت حوزہ علمیہ منبع العلوم کوہون سرباز بلوچستان)

کتابفروشے طیبین

www.Tayyebin.Net

۰۹۳۸۴۶۴۶۶۱۹

هدیه به روح پاک و گرامی

- منجی عالم بشریت حضرت محمد عربی صلی الله علیه وسلم

- و یاران گرامیش رضوان الله علیهم اجمعین،

- و تمام خادمان و عاشقان قرآن کریم

- و استاد گرامی، شیخ التفسیر والحديث، مولانا محمد عمر سربازی رَحْمَةُ اللهِ.

- و استاد بزرگوارم، شیخ القرآن، مولانا حافظ قاری محمد اسماعیل زاهدانی رَحْمَةُ اللهِ.

- و والدین گرامی ام که در امر تحصیل علوم شرعی از هیچ گونه مساعی و تلاشی

دریغ نکردند. امیدوارم که خداوند متعال رحمت‌های خاص خویش را شامل

حالشان قرار دهد و روح‌شان را در جنت فردوس جا عنایت کند.

- و برادر عزیزم که وقت تصحیح کتاب بوستان، از دار فانی به دار باقی مسافر شد

رَحْمَةُ اللهِ.

تقریظ

شیخ التفسیر والحديث، فخر المجدودین، استاذی المحترم، العلامه
حضرت مولانا محمد عمر ملازهی، ثم السربازی رَحِمَهُ اللهُ

بسم الله الرحمن الرحيم

أَلْحَمْدُ لِلَّهِ وَكَفَى وَسَلَامٌ عَلَىٰ عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ، أَمَا بَعْدُ؛

جناب قاری صاحب خدمتی که در این فن انجام داده‌اید، الحمد لله خیلی خدمت
بزرگ و با ارزشی می‌باشد. خداوند کریم در علم و عمل و إخلاص و تجوید و
قرائت شما برکت عطا فرماید و خدمت شما را جامه‌ی قبولیت پوشاند و [این]
رساله‌ی مبارکه را موجب نجات من و شما گرداند و شما را به همین نوع خدمات
قرآن کریم و دین توفیق مزید نصیب فرماید. آمین بحرمت حبیب رب العالمین.

و صلی الله تعالی علی خیر خلقه محمد و آله و صحبه اجمعین!

(مولانا) محمد عمر حنفی دیوبندی مجددی غفر له
۲۵/ جمادی الثانی/ ۱۴۲۶ هـ. ق.

تقریظ
امام المجدّین، شیخ القراء، استاذی المکرم، المقری الکبیر
عبدالرحمن مدظله العالی

بسم الله الرحمن الرحيم

حامداً و مصلياً و مسلماً، اما بعد؛

بنده‌ی ناچیز بعضی از صفحات و اوراق کتاب «بوستان قراء و مجودین»؛ تألیف جناب قاری محمد ابراهیم را مطالعه نمودم، آنرا درست و صحیح یافتم. ولی از اوّل کتاب تا آخر به سبب تکاهل و سستی بنده، مطالعه نشد، لهذا بنده‌ی نالایق عیناً به تقریظ فقیه العصر، حضرت مولانا محمد عمر صاحب مدفیضه یقین و اکتفا نمودم. از خداوند متعال خواهانم که کتاب مذکور را برای من و همه مسلمانان قرآن خوان مفید قرار داده و برای مؤلف صدقه‌ی جاریه بگرداند. آمین ثم آمین یا رب العالمین برحمتک یا أرحم الراحمین!

و السلام.

أحقر الناس عبدالرحمن غفرله از جامعه‌ی فاروقیه زاهدان
۱۴۲۶/۱۲/۱۵ هـ. ق. مطابق با ۱۳۸۴/۱۰/۲۶ هـ. ش.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مقدمه:

أحمد لله الذي أنزل القرآن و شرفنا بحفظه و تلاوته و أمرنا بتجويده و ترتيله و جعل ذلك من أعظم عبادته فطوبى لمن أعرض عن كل شاغل يشغله عن تدبره و دراسته و الصلوة و السلام على سيدنا و مولانا و شفيعنا محمد خاتم أنبيائه و رسله و على آله و أصحابه الذين نهضوا لخدمة كتابه فجاهدوا في حفظه و إشاعته.

حمد و سپاس بی انتها خدایی را لایق است که بر بندگان انعام کرد و کتابی برای آنان فرو فرستاد که خیر و صلاح دنیا و آخرتشان در آن نهفته است و برای تلاوتش حکم ﴿وَرَتِّلِ الْقُرْآنَ أَنْ تَتَرْتِلًا﴾ را نازل فرمود و درود و سلام بی پایان بر امام المجتوبین، خاتم الرسل و آل و اصحاب وی که معلمان قرائت و تجوید قرآن قرار گرفتند.

اما بعد؛ قرآن آن کتاب سرمدی است که خداوند متعال با أسلوب زیبا و جدید بر رسولاش نازل فرمود؛ به طوری که تمام فصحا و بلغای عرب در مقابل آن سر تسلیم فرود آوردند و طوعاً و کرهاً به بزرگی آن اعتراف نمودند. این کتاب که خود بزرگترین معجزه‌ی زنده و دایمی سرور کائنات ﷺ است، قرائت و تلاوتش با أسلوبی که رب العالمین نازل کرده و رسولش به امت تعلیم داده، نیز از دیگر معجزات زنده می‌باشد که تأثیر بسزایی بر روح و روان و فکر آدمی دارد، به طوری که اولین جرقه‌های ورود اسلام به هندوستان توسط قاریان و حافظان کلام الهی بود که با لحن و صوت زیبای خویش لوله‌ای را در آنجا به پا کردند و تا قیام قیامت این تأثیر قرآن پا برجاست؛ به شرطی که قرائت قرآن تابع شرایط قرآن باشد، نه آن‌که قرآن با هوای نفس، آورده شود و در استماع آن تنها بر شنیدن آواز و صدا اکتفا شود، بلکه بر حرکات قطع، فصل و غیره استماع عمیقی بر این مجموعه‌ی صوتی صورت گیرد. سپس سخن عجیب و غریبی خواهد شنید که در دیگر کلام‌ها یافت

نمی‌شود. آن طور اتفاق و ائتلافی مشاهده خواهد شد که سامعان را به طرف خود جلب و متوجه می‌سازد. مثل اینکه موسیقی و شعر این تاثیر را دارد، اما آنچه که هویدا است اینکه قرآن شعر و موسیقی نیست، بلکه فن جداست که در موسیقی و شعر یافت نمی‌شود؛ زیرا در ادبیات، قصیده، شعری متحدالذات و نغمه و آوازش شبیه و متقارب است که بر اثر تکرار کراهیت سمع پیدا می‌شود؛ اما قرآن مشتمل بر لحن متنوع و متعددی است که کثرت تکرار آن شوق و علاقه‌ی استماع را زیاده‌تر می‌کند. و این زیبایی تویعی قرآن و این جمال و حسن که از نغمه به وجود می‌آید، بر شنوندگان غیر عرب هم واضح و آشکار است.

بنده بعد از فراغت تحصیلی بنا بر دستور و مشوره‌ی استاد بزرگوارم حضرت شیخ التفسیر والحديث علامه مولانا محمد عمر رَجَمَهُ اللهُ در مدرسه‌ی منبع‌العلوم مشغول خدمت تجوید و قرائت قرآن کریم شدم و بنا بر مشوره و راهنمایی‌های ایشان که بزرگترین داعیه‌ی من در این امر بودند و همچنین مشاهده‌ی این مطلب که تجوید و قرائت قرآن که از اهمّ المهمات است، و رونقش رو به کاهش است و کتابهایی که در زمینه تجوید طبق روایت حفص رَجَمَهُ اللهُ تالیف شده و می‌شود. به صورت مختصر و اشاره‌ای به مطالب ذکر گردیده، باعث شد که دست به قلم برده و در این فن اکثر مسایل تجویدی طبق این روایت را در کتابچه‌ای گردآوری کنم، گرچه اهل قلم نیستم، اما به قول مشهور:

آب دریا اگر نتوان کشید پس به قدر تشنگی باید چشید

تا اینکه به فضل و توفیق الهی گردآوری این مجموعه به پایان رسید. و به خدمت استاد محترم تقدیم گردید، ایشان پس از تأیید نام «بوستان قراء و مجودین» را انتخاب نمودند و در حق آن و بنده‌ی ناچیز دعای خیر کرده؛ اما آنچه که واضح و آشکار است، زبانم از شکر و سپاس پروردگار مهربان در مقابل این توفیق و سعادت که نصیب بنده شد، تا بتوانم خدمتی هر چند اندک در راستای تجوید و قرائت قرآن به خوشه‌چینان و مشتاقان فن تجوید تقدیم نمایم، ناتوان و قاصر است.

در پایان از خداوند مَنان خواهانم که این خدمت ناچیز را مورد قبول خویش قرار دهد و جا دارد که از تمام دوستانی که با بنده کمال همکاری را داشته‌اند، -

خصوصاً شاگرد عزیزم جناب مولوی یعقوب اکبری حفظه الله - قدردانی و تشکر
نمایم، از الله تعالی اجر و پاداش بی پایان برای ایشان خواهانم. جزاهم الله خیراً.
و الله درُّ القائل:

يا إلهی تو بفضل خویشتن
گرچه عصیانم بود کوه عظیم
کس قلم برنامه‌ی عصیان من
کم زکاهی ساز از فضل عمیم
ساز قرآن شافعم یوم التناذ
تا شوم محشور در اهل رشاد

ابوطیب محمد ابراهیم دهمرده غُفرالله له

۴/ صفر/ ۱۴۲۷ هـ. ق. مطابق با ۱۴/ اسفند/ ۱۳۸۴ هـ. ش.

دفتر تجوید و قرائات منبع العلوم کوهون - سرپاز.

بیان مبادی علم تجوید

قبل از شروع در مبحث اصلی علم تجوید، دانستن چند چیز به طور مقدمه لازم و ضروری است که عبارتند از: ۱- تعریف علم تجوید، ۲- موضوع آن، ۳- غرض و غایت، ۴- ثمره‌ی آن، ۵- حکم تجوید و ... به آن‌ها مبادی علم تجوید می‌گویند.

(۱) علم تجوید در لغت و اصطلاح

علم تجوید عبارت است از: «هُوَ عِلْمٌ يُبْحَثُ فِيهِ عَنِ مَخَارِجِ الْحُرُوفِ وَ صِفَاتِهَا»، تجوید علمی است که در آن از مخارج و صفات حروف بحث می‌شود.

(۲) موضوع علم تجوید

موضوع علم تجوید حروف تهجی (هجا) می‌باشد. که به الفبای عربی مشهوراند و آن‌ها بیست و نه حرف‌اند و عبارت‌اند از: «الف، با، تا، ثا، جیم، حا، خا، دال، ذال، را، زا، سین، شین، صاد، ضاد، طا، ظا، عین، غین، فا، قاف، کاف، لام، میم، نون، واو، ها، همزه و یا»، تهجی به این خاطر می‌گویند که شمرده می‌شوند و جدا جدا خوانده می‌شوند.

(۳) غرض و غایت علم تجوید

غرض و غایت علم تجوید حفظ نمودن زبان از خطا و غلط خواندن حروف قرآنی است.

(۴) ثمره‌ی علم تجوید

ثمره‌ی این علم، حصول سعادت دو جهان توأم با خشنودی خداوند متعال می‌باشد.

(۵) فضیلت علم تجوید

این علم در شرف و فضل از برترین و والاترین علوم بشمار می‌آید. چون کاملاً مرتبط با الفاظ کلام الله است و از کلام خدا هم چیزی اشرف و افضل تر نیست.

(۶) حکم علم تجوید از قرآن، حدیث و اجماع امت از قرآن کریم، احادیث آنحضرت ﷺ و اجماع امت معلوم می‌شود که فراگرفتن علم تجوید و موافق با آن خواندن قرآن کریم واجب و ضروری است و هیچ اختلافی در این مورد وجود ندارد.

چنان‌که خداوند متعال در سوره‌ی مزل فرموده است: ﴿وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِیْلًا﴾ [مزل: ۴]؛ قرآن کریم را خوب، آهسته و با نهایت اطمینان تلاوت کن.

علامه بیضاوی رحمه‌الله در تفسیر خود تحت این آیه‌ی کریمه فرموده است: «أَيُّ جَوِّدِ الْقُرْآنَ تَجْوِیْدًا» و از حضرت علی رضی‌الله‌عنه معنای ترتیل در آیه‌ی فوق سؤال شد، فرمودند: «الترتیل هو تجوید الحروف و معرفة الوقوف»؛ «ترتیل» نام همان ادای حروف با تجوید و دانستن محل‌های وقف و ابتدا است.

رسول مکرم اسلام ﷺ ارشاد فرموده‌اند: «إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ يُقْرَأَ الْقُرْآنُ كَمَا أُتِرَ» همانا خداوند متعال دوست دارد که قرآن همان طوری که نازل شده، خوانده شود، پس این مطلب واضح و روشن است که نزول قرآن کریم با تجوید بوده است.^۱ همچنین بنابر حکم خداوند متعال و ارشادات رسول اکرم ﷺ تمام ایامی اسلام و فقهای امت اتفاق و اجماع نموده‌اند که فراگیری علم تجوید، و خواندن قرآن کریم موافق آن ضروری است. که از جمله این حضرات یکی علامه جزری رحمه‌الله است که در «مقدمه الجزریه» خود فرموده.

وَالْأَخْذُ بِالتَّجْوِیْدِ حَتْمٌ لَازِمٌ مَنْ لَمْ یَجْوِدِ الْقُرْآنَ آتَمٌ

(چنگ زدن به تجوید [و موافق آن خواندن قرآن] امری ضروری است و هر آن شخص که قرآن را با تجوید نخواند گنهکار است).
و الله در القائل:

هست لازم برغبی و بر زکی
تارک آن را بُود بیشک گناه

خواندن قرآن بتجوید ای تقی!
رتل القرآن چو شد امر اله

۱- الاتقان علامه سیوطی رحمه‌الله.

۲- رواه زید بن ثابت رضی‌الله‌عنه، اعلاء السنن.

گر بترتیش بخوانی بی ریا
سوی ماهم گشت واصل اینچنین
هم قرائت راست زینت بی گمان
«رَبِّ نَال» گفت در حقش رسول
حسب طاقت رنج بردن لازم است
کاعجمی را عفو باشد اینچنین
عذر بدتر از گنه دان بالیقین
اعجمیت عذر در وی جایز است
تا به بطنش پی بری چالاک و چست^۱

شد تلاوت بهترین ذکرها
ز آنکه ایزد کرد نازل اینچنین
هم تلاوت راست خلیه، ای جوان
هر که بی تجوید خواند و بی اصول
سعی در تجوید کردن لازم است
حیله انگیزی کنی، ای همشین!
کی روا باشد ترا عذر اینچنین
با وجود جهد هر کو عاجز است
ظاهر قرآن بکن اول درست

(۸) مدوتین علم تجوید

مدوتین علم تجوید عبارتند از:

- ۱- ابو عبدالرحمن خلیل بن احمد فراهیدی رَحْمَةُ اللهِ (متوفای ۱۷۰ هـ ق).
- ۲- عمرو بن عثمان قنبر الملقب به سبویه رَحْمَةُ اللهِ (متوفای ۱۸۸ هـ ق).
- ۳- محمد بن مستنیر قطرب رَحْمَةُ اللهِ (متوفای ۲۰۹ هـ ق).
- ۴- یحیی بن زیاد فراء رَحْمَةُ اللهِ (متوفای ۲۰۷ هـ ق).
- ۵- علامه مبرد رَحْمَةُ اللهِ (متوفای ۲۷۶ هـ ق).

فهرست مطالب

۵	تقریظ شیخ التفسیر والحديث مولانا محمد عمر سربازی
۶	تقریظ مولانا قاری عبدالرحمن
۷	مقدمه
۱۰	بیان مبادی علم تجوید
۱۴	بیان لحن و اقسام آن و حکم هر یکی
۱۷	بیان استعاذه و بَسْمَلَه
۱۹	محل و صورت‌های استعاذه و بَسْمَلَه
۲۳	آغاز تلاوت از ابتدای سوره‌ی بَرَاءت
۲۴	صورت‌هایی مختار در میان سوره‌ی انفال و توبه
۲۵	بحث مخارج حروف
۲۵	تعریف لغوی و اصطلاحی مخرج
۲۵	تعداد مخارج حروف
۲۷	تفصیل مخارج حروف
۲۸	دندان‌ها
۳۲	بیان صفات حروف
۳۲	فواید صفات
۳۲	تعریف لغوی و اصطلاحی صفت
۳۲	اقسام صفات
۳۳	تقسیم صفات لازمه
۳۳	تفصیل صفات لازمه‌ی متضاد
۳۶	مراتب تفخیم
۳۸	تفصیل صفات لازمه‌ی غیر متضاد
۳۹	اقسام قلقله
۳۹	مراتب حروف قلقله
۴۱	تقسیم بندی صفات از لحاظ قوت و ضعف
۴۵	بیان صفات عارضه حروف
۴۵	اقسام صفات عارضه

۴۶ بیان احکام حروف
۴۶ تفخیم و ترفیق
۴۶ تفخیم حروف مستعلیه
۴۷ احکام تغلیظ و ترفیق لام
۴۸ فواید ضروریه
۴۹ احکام تفخیم و ترفیق حرف را
۴۹ شرایط تفخیم حرف را
۵۲ شرایط ترفیق حرف را
۵۳ جواز تفخیم و ترفیق حرف را
۵۵ حکم راء موقوفه
۵۷ بیان غنه و اقسام آن
۵۷ اقسام غنه
۵۷ موارد غنه فرعی
۵۸ میزان و اندازهی غنه
۵۸ مراتب غنه
۶۰ مبحث نون ساکن و تنوین
۶۰ فرق نون ساکن و تنوین
۶۱ احکام نون ساکن و تنوین
۶۱ مثالهای نون ساکن و تنوین با حروف حلقی
۶۲ مراتب اظهار حروف حلقی
۶۲ علت و سبب اظهار حلقی
۶۲ انواع ادغام نون ساکن و تنوین
۶۴ علت و سبب ادغام
۶۴ مثالهای ادغام بلاغنه
۶۵ نکاتی چند در مورد ادغام
۷۱ احکام میم ساکن
۷۴ بیان ادغام و اقسام آن
۷۴ اقسام ادغام
۷۴ فواید ادغام
۷۵ شرائط ادغام

۷۵ أنواع إدغام صغير
۸۲ فوائد چند در مورد ادغام
۸۴ بیان احکام لام‌های ساکن
۸۴ حکم لام تعریف «أل» با حروف قمری
۸۵ حکم لام تعریف «أل» با حروف شمسی
۸۶ مثال‌های حروف شمسی
۹۰ بیان مدّ و قصر
۹۰ تعریف لغوی و اصطلاحی مدّ
۹۰ تعریف لغوی و اصطلاحی قصر
۹۱ ملحقات مدّ طبیعی
۹۳ تفصیل انواع مدّ فرعی
۹۵ انواع مدّ لازم
۹۵ تفصیل انواع مدّ لازم
۱۰۱ فوایدی چند در مورد مدود
۱۰۲ بیان تفخیم و ترقیق الف
۱۰۴ بیان «های» ضمیر و احکام آن
۱۰۴ صورت‌های «های» ضمیر
۱۰۵ احکام های ضمیر
۱۰۵ شرایط اشباع «های» ضمیر
۱۰۵ شرایط عدم اشباع «های» ضمیر
۱۰۷ انواع حرف «ها» در قرآن کریم
۱۰۷ تعریف های سکنه و حکم آن
۱۰۸ تعریف های ذاتی و حکم آن
۱۰۹ بیان همزه و اقسام آن
۱۰۹ اقسام همزه‌ی زائده
۱۱۰ تقسیم بندی اسما
۱۱۱ همزه‌ی وصلیه حرف‌ها
۱۱۲ حکم حرکات همزه‌ی وصلیه‌ی اسم، فعل و حرف
۱۱۳ اجتماع دو همزه در یک کلمه
۱۱۶ فرق میان ألف و همزه

۱۱۷ بیان اجتماع ساکنین و اقسام آن
۱۱۷ اقسام اجتماع ساکنین
۱۱۸ دو صورت ضمّه
۱۱۹ دو صورت فتحه
۱۲۰ بیان حرکات و روش ادای آنها
۱۲۰ چگونگی ادای حرکات
۱۲۱ اقسام حرکات
۱۲۱ سکون و روش ادای حرف ساکن
۱۲۲ تشدید و روش ادای حرف مشدد
۱۲۳ بیان وقف و ابتداء
۱۲۳ تعریف وقف و ابتداء
۱۲۴ اقسام وقف
۱۲۴ وقف از روی معنا بر چهار قسم است
۱۲۶ اقسام ابتدا
۱۲۷ وقف به اعتبار کیفیت ادای حرکت حرف آخر
۱۲۹ وقف روم و اشمام «های» ضمیر
۱۳۱ وقف موافق با رسم الخط
۱۳۴ وقف بر خلاف رسم الخط
۱۳۵ بیان وجوه مذ وقفی
۱۳۷ رموز و علامات وقف
۱۴۱ بیان مقطوع و موصول
۱۴۱ تفصیل کلمات مقطوع و موصول
۱۴۸ بیان «تای» تانیث
۱۵۱ تعریف سکنه و اقسام آن
۱۵۱ حکم سکنه چهار موضع فوق
۱۵۳ بیان رسم الخط
۱۵۶ بیان سجده‌های تلاوت و حکم آنها
۱۵۶ فضیلت سجده تلاوت
۱۵۷ شرائط سجده تلاوت
۱۵۷ روش ادای سجده تلاوت

۱۵۸	بیان فوائد متفرقه
۱۶۰	آداب تلاوت قرآن کریم
۱۶۲	بیان تکبیر
۱۶۲	روش وصل دو سوره به همراه تکبیر
۱۶۳	حالت حرف آخر سوره‌ها
۱۶۵	طریقه‌ی ختم قرآن کریم
۱۶۶	تعارف مختصر قرآی عشره و راوی‌های شان
۱۷۴	فهرست مطالب